

4.2. CATEGORII ALE CULTURII (STILULUI)

a) Expresia “condensata” a categoriilor unei culturi sunt categoriile stilistice. Teza dupa care categoriile stilistice sunt categorii ale culturii a fost confirmata de T. Vianu, care observa, inca din 1924, ca filosofia stilului este *echivalenta* (subl. ns. M. M.) cu filosofia culturii⁵⁹.

Baza acestei echivalente o constituie insasi efortul analitic si sistematizator al lui Blaga, care muta accentul de la ideea de stil al artei pe ideea de stil al culturii si gaseste criterii de unitate si sistematizare in structurile similare ale tuturor creatiilor culturale.

Ca principiu de grupare a creatiilor culturale, intr-o anumita epoca si intr-un anumit loc, stilul isi are radacinile infipte in factori extraestetici, ceea ce il determina pe acelasi T. Vianu sa confirme faptul ca “L. Blaga are dreptate sa spuna: <<Stilul reprezentativ reprezinta niste valori extraestetice patrunse in estetic>>”⁶⁰.

Categoriile stilistice au functii modelatoare; acestea dau nastere unitatii generice a stilurilor unei culturi. Aceste categorii alcatuiesc “cotorul tainuit al florii spirituale umane. Ele stau la radacina tuturor *plasmuirilor* (subl. L. B.) umane de natura culturala, adica la baza cosmosului stilistic, la temelia insasi a stilurilor de viata si de cultura”⁶¹.

Prin categorii stilistice, subiectul creator sufera inrâurirea matricilor culturale sau “câmpurile stilistice”, in care se naste si dezvolta ori in care, prin forta imprejurarilor, ii este dat sa traiasca si sa creeze.

Blaga utilizeaza doua notiuni pentru a desemna o matrice sau câmp stilistic: categoriile stilistice si locuri categoriale, acestora din urma acordându-le rol primordial; el precizeaza ca totusi “numarul categoriilor abisale e incomparabil mai mare decât al <<locurilor categoriale>> de care dispune o matrice stilistice”⁶².

b) In urma unor cautari, oscilari si inconsecvente L. Blaga, slujit de spiritul sau dialectic a gasit elementele unei “matrici” in locurile categoriale, nu in categoriile stilistice.

Ele sunt dupa cum urmeaza:

1. Locurile *categoriilor orizontice spatiale*. Ele pot fi ocupate de categoriile orizontului spatial (spatiul tridimensional al culturii occidentale, spatiul infinit ondulat al culturii populare românesti, spatiul rotocolat al culturii chineze etc.)

2. Locurile *categoriilor orizontice temporale*. Categoriile care pot ocupa aceste locuri sunt cele desemnate metaforic prin expresiile timp-havuz (categorie care atribuie viitorului valoare exclusiva si dominanta, pentru cultura ebraica de pilda dar si pentru cele asezate pe ideea de mesianism); timpul-cascada (categorie ce pune accentul valorii supreme pe trecut, asadar culturile traditionaliste ca de pilda cele romantice, sau cele mitologice sau eroice) si timpul-fluviu (categorie care desemneaza orizontul clipei de fata ca valoare suprema pentru om ca de pilda cultura epocii elenistice a lui “carpe diem” sau cultura americana care este asezata pe pragmatismul vietii cotidiene).

3. Locurile *categoriilor de atmosfera*. Prin categoriile specifice acestor locuri se exprima “pretuirea” fata de spatiile si timpurile social-istorice si geografice in care isi duce traiul fiinta creatoare, omul.

Aceste categorii axiologice denumesc trei feluri de aprecieri: afirmare, negare si neutralitate fata de tot ceea ce se petrece in orizonturile spatiale si temporale.

4. Locurile *categoriilor de orientare*. Acestea pun in evidenta sensul fundamental al unei miscari care are loc in cadrele orizontice ale spatiului sau timpului; ele exprima, la fel, trei directii posibile ale orientarii: inaintarea in orizont sau atitudinea “anabasca” (specifica de pilda culturii faustice, occidentale) de retragere din orizont sau atitudinea catabasica (specifica, de exemplu, culturii indice), neutralitatea (ca de pilda cultura etiopiana in care etiopianul nu incearca fata de destin nici sentimentul care indeamna la inaintare si expansiune si nici cel de retragere ci unul de suficienta si vegetativa asteptare).

5. Locurile *categoriilor formative*, care exprima dupa cum s-a vazut nazuinta de a da forma stilurilor unei culturi. Tendinta spre individual (al culturii germane de pilda) spre tipic (al culturii grecesti, cum constatam la Blaga) sau stihial (al culturii sau stilului bizantin, dupa cum din nou constatam la Blaga).

6. Locurile *categoriale ale condițiilor materiale ale stilurilor unei culturi*. Aceste locuri și categorii apar la Blaga în ultimele sale studii. Munca, în sens de productivitate și creație, considerate sub formele lor specifice în evoluția istorică a societății, diviziunea muncii, valoarea socială a muncii, structura economică a societății, raporturile (sau relațiile) materiale ce se stabilesc între om și mediul natural, tehnica ș.a. “sunt categorii pe care Lucian Blaga le-a cercetat cu atenție deosebită și le-a dezvăluit, în ultimele lucrări, relațiile lor specifice, poate incomplet cu structurile stilistice ale unei culturi”⁶³.

În *Experimentul și spiritul matematic* L. Blaga atribuie structurii și organizării politice a societății un rol important în demnitatea stilurilor: “Schimbările economice și sociale ce aveau loc în statele-cetăți, le corespundeau pe plan politic schimbări de același stil... Aristocrațiile, legate în antichitate îndeosebi de criteriul originii de sânge și de proprietate de pământ, izbuteau îndeobște să impună opiniei publice judecata lor cât privește locul muncilor manule în scara valorilor”⁶⁴.

Procesul de formare stilistică a unei culturi își are temeiul în locurile categoriale și legalitatea schimbării în modificarea conținuturilor categoriilor. Conținutul categoriilor stilistice se schimbă în raport cu spații și timpuri umane (social-istorice) pe când locurile categoriale rămân multă vreme, aceleași.

Locurile categoriale ale unei “matrici” sau ale unui “câmp stilistic” sunt elemente fundamentale ale modelelor culturale în care se formează valori noi în arii culturale date.

În teoria matricii stilistice și a stilului se face distincție între categoriile intenționalității conștiente și categoriile spontaneității creatoare.

Primele sunt mai nenumărate și îndeplinesc funcții multiple complexe: ele traduc conținutul caracteristicilor interioare ale omului în expresii: celelalte sunt legate intim de individualitatea creatoare. În timp ce primele categorii alcatuiesc acel patrimoniu comun, general și aproximativ, invariabil al omenirii, celelalte diferă esențial de la un loc geografic la altul, de la o epocă istorică la alta.

Pe când categoriile conștiinței alcatuiesc un apriorism cognitiv-receptiv, categoriile spontaneității creatoare fac posibil un apriorism stilistic abisal.

Primul se caracterizează prin constanță și universalitate, în timp ce al doilea tinde spre variație și individualizare. În primul, principiul conservării este dominant, în cel de-al doilea domina principiul istovirii prin realizări plasmuite.

În conformitate cu teoria matricii stilistice, categoriile conștiinței definesc statutul existențial al omului, pe când categoriile stilului caracterizează destinul creator al omului.

Asadar, cele două grupe de categorii proprii conștiinței și respectiv inconștientului diferă atât prin structura cât și prin funcțiile și finalitatea lor. Ceea ce le unifică este personanța; personanța este procesul prin care tesătura de relații dintre cele două clase principale de categorii ale spiritului uman, se constituie într-un singur tot unitar, totalitatea creațiilor materiale și spirituale ale unei culturi.

Primele categorii alcatuiesc un apriorism cognitiv care stă ca fundament pentru teoria cunoașterii; numai cel de-al doilea grup care pre-modelează stilurile unei culturi sunt radacini ale teoriei culturii și valorilor. Ele joacă rolul de tipare care se reflectă în lumea plasmuirilor spirituale. Prin “locurile” lor categoriale, asemenea categorii își pun stigmatul lor asupra tuturor creațiilor materiale și spirituale.

Remarcăm, de pildă, utilitatea și permeabilitatea teoriei stilistice în analiza raportului antinomic dintre etnic și individ, analiza pe care o face Blaga în “Sub specia stilului” (în “Orizont și stil”).

Astfel, sub un unghi stilistic, etnicul îngaduie o definiție printr-o sumă elastică de categorii abisale. De la etnic la individ nu se trece nici ca de la substrat la exponent, ca de la substanta la accident, nici de la abstract la concret; de la etnic la individ se trece ca de la un complex numeric mai redus, la un complex numeric mai amplu, de categorii stilistice (abisale).

Niciodată individul nu va fi un simplu exponent al etnicului, fiindcă individul posedă întotdeauna alături de categorii abisale, ce aparțin etnicului, mai multe ori mai puține categorii abisale, ce-i aparțin numai lui. Pe de altă parte, niciodată etnicul nu e o simplă abstractiune, o medie extrasă comparativ și analogic din normele reactive ale indivizilor. Etnicul poate fi exprimat printr-o seamă de categorii abisale, care sunt puteri efective, reale, prezente în inconștientul colectiv al indivizilor. Sub raportul categoriilor stilistice raportul dintre etnic și individ e labil și variabil. Uneori individul potentează prin categoriile sale abisale pe cele etnice, alteori, individul se izolează abrupt de categoriile abisale etnice în sensul că în el se declară efectiv numai unele categorii abisale etnice, dar nu toate; acești indivizi se deosebesc de etnicul, la care totuși participă nu numai prin categorii periferiale, ci și prin categorii abisale de primă importanță;

acești indivizi au un profil mai individualizat și se găsesc într-un fel de statornică tensiune în raport cu etnicul care alcatuiește fundalul lor.

Întelegerea stilului ca o alcatuire întemeiată pe un număr considerabil de categorii abisale, discontinue (și nu ca o unitate monolitică așa cum se considera până acum, până la Blaga –n. ns. M. M.) care din propriul secret tind spre primenire, independent una de cealaltă, permite o corectă înțelegere și a altor probleme ca de pildă cea a “perioadelor” și “epocilor istorice”. Oricare categorie dintre cele abisale poate fi prefăcută în perspectiva și prilej de “periodizare” a unui proces istoric.

Așa, de exemplu, din perspectiva categoriei formative a tipizării, clasicismul și romantismul artei plastice franceze pot fi considerate ca o *singura* (subl. L. B.) perioadă istorică pe când sub categoria “stării” aceleși proces istoric apare divizat în epoci diametrale opuse: unul, clasicismul, este “static”, celălalt, romantismul, este “dinamic”. Acesta înseamnă că aplicată fenomenului istoric sau celui cultural concepția stilistică nuantează, aprofundează, dedogmatizează mult lucrurile.

Privitor la raportul dintre generație și stil, Blaga susține că un stil poate uneori să coincidă cu o generație biologică, dar nu trebuie să coincidă. O generație este uneori în adevăr cuprinsă și stăpânită de un colectiv (cu diferențe minime de la ins la ins) dat tot așa o generație poate fi divizată de cercurile întretaiate a două sau mai multe stiluri. Dacă se judecă stilul la modul monolitic atunci se pot face confuzii între generații și stil. Dacă însă se aplică concepția stilistică propusă de Blaga atunci se poate face cuvenită distincție între cele două realități și concepte.

În concluzie, Blaga propune o serioasă revizuire a teoriei stilului monolitic și amendarea ei cu următoarele teze:

1. Orice stil e “cosmoidal”. Orice stil se întemeiază pe un *complex de categorii abisale* discontinue, sinergic, arhitectonic combinate. O categorie e totdeauna substituibilă prin altele de același gen.
2. Unitatea stilului nu e un ce absolut. Fiind o combinație arhitectonică de factori discontinui, orice stil e elastic.
3. Deși există stiluri “individuale” totuși niciodată un stil nu e individual prin toate categoriile sale abisale.
4. Există stiluri “cognitive” însă nu putem generaliza prea mult un stil căci cu cât mai mult o facem, cu atât îl restrângem la mai puține categorii abisale și atunci el se caricaturizează nemaifiind un “stil” ci doar o “colecție” de categorii abisale, izolate.

Teoria stilului astfel concepută permite trecerea de la un stil colectiv la un stil individual și de la un stil temporal de lungă durată, la un stil instantaneu, cu o forță explicativă mai puternică decât organicismul și morfologismul, după cum deja s-a arătat în capitolul anterior.